

DALMATINSKI GRADOVI I OTOCI U PUTOPISU JACOBA SPONA

VERA GERERSDORFER
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 840.09 Spon
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1985-12-02

U sedamnaestom stoljeću nekoliko istaknutih Francuza, političara i intelektualaca, prolaze našim zemljama i krajevima, ili se kraće ili duže zadržavaju u njima. Među ovim putnicima je i liječnik i profesor medicine u Lyonu Jacob Spon. Njegov putopis pod naslovom *Putovanje po Italiji, Dalmaciji, Grčkoj i Istoku* (*»Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant«*) posjeduje u svom bogatom fondu djela napisanih na francuskom jeziku. Naučna biblioteka u Zadru.

Ovaj rad sadrži: bibliografske podatke o Jacobu Sponu i u autorovu prijevodu s francuskog izbor iz Knjige II navedenog Sponova putopisa, koja u prijevodu nosi naslov »Putovanje po Dalmaciji, Zantu i drugim mletačkim otocima i Carigradu«. Iznosi se Sponovo viđenje i opis Zadra, Šibenika, Trogira, Splita i Solina te otoka Hvara i Korčule u XVII stoljeću.

U sedamnaestom stoljeću nekoliko istaknutih Francuza posjećuje našu zemlju: kroz nju oni prolaze na svom putu prema Istoku, u njoj borave duže ili kraće vrijeme. Tako već na samom početku stoljeća, Henri Castela i Jean Zuallart na prolazu kroz naše zemlje a na putu za »Svetu Zemlju« opisuju svoje putovanje, osobito Dalmaciju. Tom prilikom Jean Zuallart spominje i uskoke. Guérin de Bouscal pak u svojoj tragikomediji *Povraćeni vladar* (*Le Prince rétabli*) na dva mjesta spominje Zadar.

Posebnu pažnju zaslužuje putopis francuskog poslanika u Carigradu Louisa Deshayesa, baruna de Courmenina, koji razvija sliku stanovišta u nacionalnom i vjerskom pogledu i govori također i o jeziku. Slično i Louis Gédoyne, zvan »Turčin«, opisuje gradove i jezik. U putopisima dvojice putnika, Quicleta i Pouleta ili u onima Jean Baptistea Taberniera i Jacoba Spona povijesni i etnografski podaci i elementi skladno upotpunjuju prikaz zemljopisne stvarnosti naše zemlje, osobito Dalmacije.¹

¹ Usp. Mihailo Pavlović, *Du regard au texte. Od pogleda do teksta, Francuski pisci i jugoslavenski narodi*, Beograd, Narodna knjiga, 1983, str. 25.

Među djelima napisanim na francuskom jeziku koja u svom raskošnom fondu posjeduje Naučna biblioteka u Zadru, pažnju plijeni knjižica iz sedamnaestog stoljeća pod signaturom 27797. U prijevodu njezin puni naslov glasi: *Putovanje po Italiji, Dalmaciji, Grčkoj i Istoku. Poduzeli godine 1675., 1676. liječnik i profesor medicine u Lyonu Jacob Spon i engleski plemić George Wheler (Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, etc)*. Na naslovnoj strani još se čita da je knjigu izdao g. 1678. u Lyonu Antoine Cellier, sin, ulica *Merciere, à la Constance*, s odobrenjem kraljevim.²

Spomenuti Jacob Spon rođen je u Lyonu 1647. godine od oca porijeklom iz protestantske obitelji iz Ulma, Charlesa Spona, koji je bio poznat liječnik u Lyonu. Jacob, arheolog po struci, studirao je ujedno i medicinu u Strasbourgu i rodnom Lyonu u kojem je počeo skupljati natpise. Godine 1674. u društvu engleskog botaničara Georgea Whelera otputovao je u Rim da bi posjetio numizmatičara Vaillanta. Poslije toga nastavio je svoj put prema Istoku i obišao jonske otoke, Grčku, Troju, Frigiju, Trakiju, Carigrad i cijelu Malu Aziju. S ovog puta Spon je donio 2.000 neobjavljenih natpisa, 150 rukopisa i više od 600 novčića. Godine 1685. ukinut je edikt u Nantesu i on je morao pobjeći u Švicarsku, gdje je te iste godine umro u mjestu Veveyu.³

Putopis, koji se ovdje predstavlja, sadrži Tri knjige ovim redom: Knjiga I: *Putovanje po Provansi i Italiji*, str. 1—78; Knjiga II: *Putovanje po Dalmaciji, Zantu i drugim mletačkim otocima i Carigradu*, str. 78—272 i, Knjiga III: *Putovanje po Anatoliji*, str. 273—388. Slijedi popis rimskih palača i znamenitosti, str. 388—405.

U nadi da će na sebe skrenuti pažnju nekog mecene, Jacob Spon posvetio je svoj putopis »veoma poštovanom Ocu De la Chaiseu«, kraljevu ispovjedniku (Lyon, 15. XI. 1677.). U predgovoru pak od pet nepaginiranih stranica on opisuje znanstvenistraživački cilj svoga putovanja na istok.

Sam put kroz Dalmaciju, ili, sama Dalmacija opisani su u Knjizi II Sponova putopisa, str. 78—121. Napisan na francuskom jeziku koji bi kao spomenik autentičnog jezika francuskog intelektualca XII stoljeća zavrijedio detaljnu analizu i obradu, ovaj

² Srdačno zahvaljujemo mr Milenku Pekiću iz Naučne biblioteke u Zadru koji nam je skrenuo pažnju na ovo dragocjeno djelo.

³ Od Sponovih brojnih djela, osim spomenutog, navodimo najznačajnija: *Recherches des antiquités et curiosités de la ville de Lyon (1673.)*, *De l'origine des étrennes (1674.)*, *Relation de l'état présent de la ville d'Athènes, ancienne capitale de la Grèce (1674.)*, *Ignotorum atque obscurorum quorundam deorum arae (1674.)*, *Histoire de la république de Genève, depuis les premiers siècles de la fondation de la ville, tirée fidèlement des manuscrits (1680.)*, *Miscellanea eruditae antiquitatis (1685.)*.

tekst jednako je privlačan kako za stručnjake-povjesničare, povjesničare umjetnosti, arheologe, arhitekta, filologe itd. — tako i za ostale čitaoce koji će u njemu naći niz zanimljivih podataka, zapažanja i informacija o Dalmaciji u XVII stoljeću. Iz Knjige II putopisa Jacoba Spona donosimo, u našem prijevodu s originala, s našim bilješkama i u našem izboru, najzanimljivije stranice o dalmatinskim gradovima i otocima.

Uplovismo u Zadar⁴ uz gruvanje topova i pucanje iz mušketa, što bijaše u čast mletačkom poslaniku. Njega na izlazu iz galije dočekaše knez i poglavar brodskih oružanih snaga i odvedoše u palaču generalnog providura Dalmacije koji ga svečano dočeka i povede u razgledanje grada. Ipak, on mu ne ustupi desnu stranu jer novi mletački poslanici u Carigradu dužnosti svoje službe ne preuzimaju prije nego što stignu u Andrinopolis⁵ i njihov prethodnik ih ustoliči. U Zadar se stiže kroz lijepi i veliki morski prolaz koji se proteže između kopna i mora. Grad je smješten na kopnenom jeziku što ga s kopnom spaja tjesnac od svega dvadeset ili dvadeset pet stopa kroz koji bi Zadranilako mogli prolaziti. Grad ima s ove strane vrlo dobro utvrđeni bastion s tri kule s rovovima i proturovovima, opremljene lijepim lanetama i kontraškarpama.⁶ U to vrijeme u gradu bijaše osam pješadijskih pukovnija i tri čete veoma hitre konjice sastavljene od Slovincaca, Hrvata i Zagoraca.⁷ Zadar je glavni grad i jedno od najutvrđenijih mjesta koje Republika posjeduje u Dalmaciji; za vrijeme Kandij-skog rata Turčin se nikada ne bi približio gradu a da nije doživio sramotu.

Zadar, zvao se je u davnini *Iadera* i uživao je prava rimske naseobine. Pročitao sam stari natpis na kojem se car August naziva ocem ove naseobine i, dodano je, da je on dao sazidati njezine kule i zidine. U blizini grčke crkve svetog Ilije primijetih dva prekrasna izljebljena stupa u korintskom slogu čiji temelji,

⁴ U originalu: *Zara*.

⁵ *Hadrianopolis* (Hadrijanov grad) 125. g. pr. n. e. Važna utvrđena predstraža Carigrada. Danas grad Edrina u Turskoj.

⁶ U originalu: *contrescarpes*. Arh. termin. Strmi jarci, rovovi ili šančevi ukoso nagnuti s vanjske strane kule ili tvrđave.

⁷ U originalu, str. 85: *Esclavons, Croates et Tramontans*. Talijanski pisci dijelili su slavensko stanovništvo Dalmacije na Hrvate, Srbe i Morlake. Potonje ime *Morlaques*, koje Spon na drugim mjestima upotrebljava kao sinonim za *Tramontans*, tal. *Morlacchi, Murlacchi, Morlaci*, regionalna je oznaka za sav narod brdovitog zaleđa od Zadra i Nina do Neretve. To isto ime nikada nije postojalo u samom narodu. Neki pisci XVII stoljeća upotrebljavaju ga ali njima je uglavnom jasno da se tu ne radi o nekom posebnom narodu, nego o dijelu naroda koji se gdje kod sinonimno naziva »slovincim«, »ilirskim« ili hrvatskim i srpskim. *Lucius* spominje Morlake koji žive u Kotarima uz rijeku Krku, Cetinu i Neretvu. *Enciklopedija Jugoslavije*, VI, Zagreb 1965, str. 162—163.

stopna ploča, glavica i zaglavak također odaju dobar stil. Misli se da je to osatak Junonina hrama na osnovi natpisa koji je tu u blizini bio pronađen i kojega sam vidio u drevnoj crkvi svetog Donata. U vrata crkve svetog Krševana ugrađen je dio antičkog luka koji je bio prenesen s udaljenosti od jedne četvrtine milje. Natpis nam kazuje da je ovaj luk bio oslonjen na neke kipove, da se na tom mjestu nalazio trg i da je luk u čast svome mužu Lepiciju Bassusu podigla Melia Anniana; to potiče spoznaju da je grad u ono vrijeme bio daleko prostraniji nego što je danas, kada opseg njegovih zidina ne iznosi više od dvije talijanske milje, a broj njegovih stanovnika ne može biti veći od pet ili šest hiljada. U krugu jednoga polumjeseca nalazio se ostatak amfiteatra od kojega se sada ne primjećuje nijedan trag budući da je bio porušen da bi se uredilo utvrđenje. Rimljani se ne starahu toliko za zabave koliko su se brinuli za životne potrebe. Grad je oskudijevao vodom pa i danas postoje samo cisterne. Da bi doskočili tom nedostatku Rimljani izgradiše vodovod koji je dovodio vodu iz udaljenosti od deset milja. Od njega preostaše nekakve ruševine i gospodin arhidakon uvjeravao nas je da je nedaleko od njih bio pronađen odlomak jednog natpisa na temelju kojega se smatralo da je osnivač vodovoda bio car Trajan. Ovaj arhidakon zvao se Valerio Ponte, učen čovjek, koji je dobro poznao povijest svoje zemlje. Među svojim knjigama on mi pokaza rukopis natpisa Istre i Dalmacije.

Ako želite, govorit ću vam poslije ovoga o krasnim slikama koje možete vidjeti u zadarskim crkvama; reći ću vam da su mi u stolnoj crkvi, koja je prekrasno zdanje, pokazali sliku svete Djevice sa sv. Petrom i sv. Antunom koju naslika ruka Tintorettova, i, drugu Palminu sliku. U crkvi sv. Katarine Ticianovu sliku, u Sv. Dominiku svetog Jeronima i svetu Magdalenu toga istoga Palme, te Schiavonettova Isusa koji propovjeda u židovskom hramu naslikanog na drvenim orguljama. U Sv. Mariji Palmina sv. Petra i sv. Jeronima, Tintorettova sv. Franju, Dijamantijevu sliku svete Djevice i jednog sv. Antuna Padovanskoga. U crkvi sv. Šimuna, iznad žrtvenika, nalazi se svečevo tijelo preneseno iz Judeje. Mještani pričaju da je to sv. Šimun koji je našeg Gospodina držao u naručju. Pokazaše nam ga zbog mletačkog poslanika koji je ovdje prisustvovao službi božjoj i, kada je bila završena, pođosmo da ga pogledamo. Kovčeg ima sprijeda jedno brušeno staklo i može se vidjeti cijelo tijelo s isušenom a ipak prilično bijelom puti. Stanovnici grada smatraju sv. Šimuna svojim zaštitnikom i nose ga ponekad u povorci kroz grad (str. 84—87, 89, 90).

Sljedeći dan, naš put iz Zadra odvede nas u okolicu Šibenika.⁸ To je jedan od najbolje utvrđenih gradova u Dalmaciji, s četiri

⁸ U originalu: *Sebenico*.

jake utvrde. Jedna je u luci i zove se sv. Nikola. Druga obuhvaća tvrđave koje su u gradu. Ostala dva utvrđenja nalaze se na dvama susjednim brežuljcima i zovu se Sv. Andrija i Baron. Grad broji možda sedam do osam hiljada duša, no prije kuge imao je blizu dvadeset hiljada, a okolica mu je lijepo obrađena. Prvostolna crkva je sva od mramora i prekrasne građe. Zlatni otok nasuprot gradu veoma je prijatan i veoma gusto naseljen. Od Zadra do Šibenika ima 50 milja, koje prevalismo ploveći duž obale mimo Bibinje, Sukošan,⁹ Turanj,¹⁰ Biograd n/m¹¹ i Murter,¹² gdje obilato rode masline i muškat. Od Šibenika do Trogira plovi se moreuzom između kopna i otoka Žirja¹³ i Brača. Otok Čiovo¹⁴ nalazi se tik nadomak Trogira i njega nazivaju otokom jarebica zbog mnoštva njihovih jata, koja se tu nalaze. Jarebice šalju ponajviše u Veneciju usoljene i u bačvama složene kao sledeve (str. 90—93).

Trogir,¹⁵ poznat je već starim piscima pod imenom *Tragurium*; Ptolomej i Strabon govore o njemu kao o jednom otoku. Ivan Lučić¹⁶ otkrio je da je poluotok i da morski prolaz, koji ga odvaja od kopna, nije djelo prirode nego djelo graditeljskog umijeća. Taj gospodin Lučić plemić je iz ovoga kraja i imao sam čast upoznati ga u Rimu gdje se stalno nastanio. Njegova domovina duguje mu zahvalnost da ju je izvukao iz mraka starodrevne prošlosti objavljivanjem povijesti koju je o njoj napisao. Štampao je i natpise o Dalmaciji i druge učene rasprave. Stigosmo u Trogir u vrijeme večere i tražismo prenoćište, kad nam rekoše da se trebamo za svoju večeru brinuti drugačije jer u ovom kraju nije običaj držati svratište. Slaba utjeha za gladne ljude; usprkos tome odvedoše nas blagonaklono na jedno mjesto u gradu, gdje se prodavalo samo vino i uvedoše u kuću niže tog mjesta. Začudismo se vidjevši ovu kuću potpuno praznu i napuštenu a bijaše veoma lijepa s pogledom na more a naše iznenađenje bijaše još veće kada nam rekoše da je to kuća onog gospodina Lučića o kojemu sam malo prije govorio. Prošlo je više od dvadeset pet godina otkako ju je on napustio zbog neučivosti nekog generala Dalmacije koji mu je, došavši u Trogir, saopćio da želi stanovati u toj kući. Plemić je bio spreman da ga prihvati i zadržao je za sebe samo skroman stan. Međutim, providur, izigravajući nosioca vr-

⁹ U originalu: *S. Cassain* od *Sanctus Cassianus*.

¹⁰ U originalu: *Torette*.

¹¹ U originalu: *Zara vecchia*.

¹² U originalu: *Mortaro*.

¹³ U originalu: *Giron*.

¹⁴ U originalu: *Bua, Boa, Bova* ostali su romanski nazivi za Čiovo. Riječ je vjerojatno ilirskog porijekla a znači »otok zmijsa«.

¹⁵ U originalu: *Traou*.

¹⁶ Ivan Lucius-Lučić, glasoviti trogirski povjesničar XVII stoljeća, pisac monumentalnog djela *De Regno Dalmatiae et Croatiae* i drugih djela među kojima i jedne iscrpne povijesti Trogira.

hovne vlasti, poslije toga odmah pošalje svoje ljude da cijeli njegov namještaj izbace na ulicu. Ta drskost razljuti plemića toliko da je smjesta napustio ovu zemlju i nije se više nikada htio vratiti.

Slika grada veoma je lijepa, osobito predgrađe koje se nalazi na otoku Ciovu. Grad ima možda oko četiri hiljade duša. Prvostolnica nije ružna a njezina vrata bila su izvađena ispod razvalina grada Solina, koji je udaljen odavde dvanaest milja. U ovoj crkvi ima nekoliko veoma lijepo izrađenih kipova.

Uostalom, naša galija ne usidri se u Trogiru, nego u Splitu pa uznesmo čamac da se odvezemo ovamo. Glavni razlog bijaše da razgledamo rukopis koji je u *Republici nauke i književnosti* uzvitlao nedavno veliku prašinu. To je ulomak djela Petronija Arbitera kojega nema u njegovim štampanim djelima. Kako taj ulomak nitko nije nikada vidio, pomišljalo se da je podmetnut i da je duhovita izmišljotina nekog učenog čovjeka, koji je oponašao Petronijev stil. Gospodin de Vallois spadao je u one koji su odlomak smatrali sumnjivim dok su gospodin Lučić i rimski opat Gradić bili pristalice njegove vjerodostojnosti. I tako, kao da se radi o priznavanju nekakvog cara, Evropa bijaše podijeljena na tri stranke. Italija i Dalmacija odavahu priznanje odlomku, Francuska i Holandija nijekahu ga, a Njemačka bijaše neutralna; jer učeni Reinesius napisao je o rukopisu komentar ali se nije usudio izjasniti se o njegovoj starosti. Gospodin doktor Statilić¹⁷ u knjižnici kojega se nalazi izvornik, zaslužan je čovjek koji bi mogao o njemu pouzdano govoriti kada ga u tome ne bi priječila njegova bolest; gospodin de Vallois pak prevario se kada je gospodina doktora Statilića držao mladim čovjekom budući da mu je sada najmanje šezdeset godina. Ne želim preturati po pepelu ovoga rata iako posljedice ne bi bile tako kobne kao što su bile za Grke i Trojance, nego ću saopćiti svoja zapažanja. Ovaj rukopis je *in-folio* debljine dva prsta i sadrži nekoliko spisa napisanih na veoma tvrdom papiru. Na početku su Tibul, Katul i Propercije, a ne Horacije kako je pogriješio pisac predgovora štampanog u Padovi. Petronije slijedi iz istog pera i u stilu u kakvom ga imamo u našim izdanjima. Poslije toga, vidi se ulomak o kojemu je riječ, pod naslovom *Fragmentum Petroni Arbitri ex libro decimo-quinto i sexto-decimo*, u kojemu je sadržana »Trimalhionova gozba«, kako je otad bilo štampano na tom izvorniku. Španjolac de Salas, koji je napisao komentar o ovom piscu, spominje petnaestu i

¹⁷ Marino Statilić (Statileo), trogirski humanist iz XVII stoljeća. Pronašao je, u biblioteci Čipikovih, rukopis »Trimalhionove gozbe« (*Cena Trimalchionis*), dotada nepoznati ulomak iz romana *Satirikon* rimskog pisca Petronija Arbitra. (Danas Petronijevo autorstvo podliježe ozbiljnoj sumnji). Statileo je ulomak izdao u Padovi 1664. g.

šesnaestu knjigu, ali ne kaže gdje ju je vidio. Knjiga je na svim mjestima veoma čitljiva a počeci poglavlja i pjesama napisani su plavim i crvenim slovima. Što se tiče starine rukopisa, treba samo razumjeti se u to, vidjeti rukopis i, u tom dodiru s njim treba više vjerovati očima nego razumu. G. doktor Statilić omogućio nam je da uočimo nešto što drugi nisu primijetili, a to je da je na stranici 179., godina kada je rukopis bio napisan označena ovako: 1423., 20. studenog. Ovo stoljeće nije imalo tako sjajne duhove kakav je bio Petronije da bi se mogli kriti pod njegovim imenom (str. 93—97).

Split, udaljen je samo dvanaest milja od Trogira i oko četiri stotine milja od Venecije. Nije veći od mjesta što ga upravo napustismo ali je zato dvostruko gušće naseljen jer je jedna od stanica na putu za karavane koji ovdje istovaruju svoju robu za Veneciju. Luka je velika s dubokim dnom i dobro je održavana premda je na jugu i jugozapadu nešto malo otvorena. U pozadini luke u blizini gradskih zidina nalazi se lijepi veliki lazaret. To je ime što ga Talijani daju mjestima u kojima se izdrži karantena. Tu se smjesti mletački poslanik u nedostatku udobnijega mjesta a i mi uznesmo jednu sobu u kojoj nije bilo nikakvog namještaja. U Splitu smo boravili deset ili dvanaest dana a uzrok takvog zadržavanja bijaše da je trebalo punih pet dana tražiti konje za kočiju poslanika koji je odlučio kopnenim putem putovati u Carigrad. I tako naša je galija čekala da bi isplovila i nastavila svoj put i ponijela sa sobom najsmjelije odjevne predmete i poklone velikom Gospodaru a mi smo imali vremena i želju razgledati znamenitosti grada.

Dolazak u Split morskim putem veoma je ugodan jer se pristaje u dnu velike luke izgrađene u obliku polumjeseca. Grad ima oblik četvorine i njegov opseg nije veći od jedne milje. Na spomenicima starim tri do četiri stotine godina on se zove *Spaletum*, *Spalatum* i *Aspalatum* i zato, čini mi se, da je ime *Spalato* vjerrnije izvorniku nego *Spalatro*, premda se potonji naziv više upotrebljava. To njegovo ime možda potječe od latinskog *Palatium* jer nekada davno grad bijaše samo palača cara Dioklecijana, rođenog u Solinu, koji je od Splita udaljen samo jednu milju kako nas uči tradicija ovog mjesta a o tome govori Konstantin Porfirogenet koji primjećuje da je ova palača izgrađena sva od kamena tesanca. Oni koji su ga držali starim gradom *Epetiumom* udaljili su se od njega šest ili sedam milja jer se ruševine toga grada razabiru više s one strane prema ušću rječice Žrnovice.¹⁸ Split je utvrđen čvrstim kulama od kamena tesanca od kojih su tri sačuvane u blizini kopna a dvije upola sačuvane u blizini mora.

¹⁸ U originalu: *Zarnovissa*.

Međutim, njegova je slabost u tome što mu je okolno tlo uzdignutije a brežuljak na zapadu, gdje se nalazi predgrađe, nadvisuje cijeli grad.

Na jedan puškomet izvan gradskih vrata, na brežuljku koji također nadvisuje grad, diže se tvrđava s četiri kule koje nisu ni dovršene, ni pravilnih oblika. Zato Mlečani ovdje drže malo vojnika; njihova je uzdanica tvrđava Klis¹⁰ ispod koje valja proći kako bi se iz Turske došlo u Split. Postoji još i druga mala kopnena utvrda koju je dao sagraditi vitez Vernede na vrhu polumjeseca koji tvori luku; međutim, kako sada s Turcima žive u miru, Mlečani je napustiše i u Splitu drže samo jednu pješadijsku četu i pola konjice a drugu polovicu na Klisu. Splitska katedrala bijaše nekada mali hram u sredini Dioklecijanove palače. Izvana, oblikom je osmerokutna a iznutra u obliku kruga, isklesana od krasnog kamena tesanca, osim svoda koji je od opeke, iznad kojega se nalazi hodnik na osam korintskih stupova od porfira i granita. Između stropnih ukrasa i ovog hodnika je friz pod teretom različitih životinja, vijenaca, fantastičnih likova i nekih glava koje mještani, koji uvrtješe sebi u glavu ime Dioklecijanovo, drže glavama tog cara. Izvan hrama na polovici njegove visine proteže se hodnik nadstvođen klesanim kamenjem u obliku pregrada i poduprt s osam mramornih korintskih stupova s lijepo oblikovanim frizom. U njega se dolazilo kroz jedan drugi hram u obliku pačetvorine kroz koji se ujedno ulazilo u okrugli hram u pozadini, tu na desno bijaše još jedan hram, koji se sada zove hram sv. Ivana Krstitelja. Položaj i raspored zdanja odaju dobroga majstora, no pojedini krovni vijenci, lišće i kapiteli nisu izrađeni tako valjano kao u doba prvih careva. Otkako je bio pretvoren u crkvu, ovaj su hram probušili da bi tu podigli pjevalište a izrađeno je također i nekoliko prozora; prije toga, naime, hram je primao svjetlost samo kroz vrata. Pogani podigoše svoje hramove gotovo u mraku kako u očima smrtnika ne bi oskvrnuli tajne svojih bogova; otuda potječe običaj da su se tu palile baklje i svjetiljke.

Pred crkvenim vratima, na stepeništu, bio je dograđen prekrasni zvonik prošaran mnoštvom prozora, kojih je mramorna i lijepa kamena građa bila izvađena ispod ruševina Solina, među, kojima otkrismo neke natpise koji spominju ovaj grad. Appian i Gruter navode jedan takav natpis u onom četvrtastom hramu nedaleko Kibelina kipa. Ja sam tamo taj natpis vidio, međutim, ovaj tobožnji Kibelin kip nije ništa drugo nego jedna egipatska sfiga iz granitnog mramora. A i okolno stupovlje od istoga je kamenja.

Zidine Dioklecijanove palače, koje obuhvaćaju dvije trećine grada, u potpunosti su sačuvane; tvore pravi četverokut s vratima

¹⁰ U originalu: *Clissa*.

u sredini svakog pročelja. Od njih preostaše troja vrata građena isto tako lijepo kao i temeljito. Kamenovi pod lukom usađeni su u duboke ureze jedni nad drugima jer ovdašnji graditelji tvrdili su da je svod na taj način sigurnije poduprt. Uz svaka vrata nalazile su se dvije male šesterokutne kule koje su čuvale i ponešto uljepšavale ulaz. Čitava ova bedemima opasana gradska četvrt na više je mjesta presvođena i posjeduje veliku količinu antičkih razvalina. U blizini marine bijaše hodnik između palače i zida podignutog u istoj visini i prošaranog prozorima koji otvarahu pogled na more. Ovi prozori imaju međustupove i na vrhu prilično lijepi skladni friz u dorskom slogu. Tu nađosmo dvanaestak natpisa, koji su vjerojatno bili preneseni iz Solina, a u crkvi sv. Franje bareljef s dvadesetpet ili otprilike toliko likova koji je, izgleda, predstavljao Konstantinovu pobjedu nad Maksencijem koji se utopio u Tiberu. Prema zapadnom rtu luke diže se crkva sv. Jurja, očigledno na mjestu što se na Peutingerovoj karti naziva Ad Dianam zbog Dijanina hrama koji se tu nalazio. Tik do vrata na koja se izlazi iz ove četvrti, dva ili tri potocića slane i sumporaste vode izlijevaju se u more, od njih nema nikakve koristi.

Mletački plemić, koji je u to vrijeme upravljao Splitom, imenom Franjo Lauredano, bijaše providur na Cerigu. Pokazao nam je stupove, koje je otuda prenio. Izgledaju kao od bijelog prozračnog mramora, međutim, to je samo zaleđena voda koja se u pećinama tog otoka pretvara u kamen (str. 98—105).

SOLIN

Solin²⁰ bijaše u davnini znamenit grad, ali ovdje naidosmo samo na razvaline i jednu jedinu crkvu s četiri ili pet mlinova. Gradovi propadaju kao i ljudi. Solin se nalazi u krasnoj ravnici dvije milje od Morlačke planine²¹ na sjeveru koja se širila do malog zaljeva, koji bijaše njezina luka i u koji se ulijeva rječica, što protječe usred grada i u kojoj se love pastrve. Solin je jednako udaljen i od Klisa i od Splita, to jest četiri milje od jednoga i drugog. Mogao je brojiti osam do devet hiljada kula, ali mještani navode još veći broj. Bijaše nas četvero u društvu i imali smo isto toliko kočijaša, pješaka, četvoricu Morlaka; bilo ih je strašno gledati jer bijahu takvi kakvima sam pripadnike tog naroda opisao, međutim, nas su ipak dosta dobro posluživali i teško bi se u našim krajevima našlo poštenijih ljudi njihova zanimanja. Povedoše nas da bi nam među ruševinama pokazali neku rupu za koju rekoše da je grob prvog solinskog biskupa sv. Domna, učenika sv. Petra, i, tu u blizini, još dva groba sv. Anastazija i sv. Rainiera, crkvenih

²⁰ U originalu: *Salona*.

²¹ Velebitske gorске lance neki pisci nazivaju *Monti Morlacchi*.

dostojanstvenika iz istoga mjesta. Put koji vodi odavde do Klisa zvao se nekada via Gabiniana kao što saznah iz drevnog natpisa (str. 106—108).

HVAR

Hvar²² je otok što ga Ptolomej naziva *Pharia* a Strabon *Pharos*; opseg mu iznosi oko sto milja, ali to su samo stijene i neplodna zemlja kao stvorena za zečeve i kuniće. Zato se svi otočani, njih tri do četiri hiljade, povukoše u istoimeni grad da bi mogli gledati kako se s vremena na vrijeme u njihovoj luci iskrcavaju stranci. Da bi ih što časnije dočekali ovdje sagradiše veoma lijepi gat od mramora i kamena tesanca, koji opkoljuje polukrug ove luke. Otočići, koji se nalaze blizu ulaza, tvore druge prirodne gatove u kojima su zaštićeni brodovi. Položaj otoka podsjeća malo na položaj Genove ali, vjerujte mi, ne približava se njezinoj ljepoti. Ovdje ima dobrog kruha i veoma dobrog vina i velikih količina sardina, za poticanje apetita, kojima snabdijevaju Italiju i Grčku.

Lov na sardine dosta je zanimljiv i, evo, vidjesmo na koji način se to radi. U svibnju i lipnju, čim se sazna da se sardine moraju pojaviti, ljudi se zavuku u spilje (u dalmatinskim stijenama) u kojima se one bez sumnje zadržavaju kako bi izbjegle susret s velikim ribama, koje bi ih progutale. Pripreme za lov vrše se danju a noću se na krmi maloga čamca pali vatra od borova iverja i kreće u lov dvijesta ili trista koraka od kopna. Kada ribari, veslajući lagano, primijete veliko jato sardina, što pliva za njihovim svjetlom, oni veslaju s vanjske strane svojih mreža i, čim one dospiju u obruč, ribari brzo potežu mrežu uvis i napune svoj čamac ribom. Najbolje sardine su na susjednom otoku Visu.²³ Turci, koji nisu nedomišljati, liječe neke bolesti sardinama koje su u Turskoj prava rijetkost. Ne znam da li tome pridonosi nešto i mašta, ali lijek bi se svidio mornarima iz Provanse jer oni od sardina pripremaju svoj glavni riblji brudet (str. 110, 111).

KORČULA

Korčula²⁴ je gradić na istoimenom otoku u nadležnosti Venecije, kao i Hvar, a stari ga nazivaju *Corcyra nigra*. Način na koji Dubrovčani izgubiše otok je prilično smiješan. Bijahu zavađeni s Mlečanima, koji posjedovahu otočić po imenu Sv. Marko i još bliže malu stijenu, koja strši iznad Dubrovnika, na kojoj ima zemlje upravo toliko koliko je potrebno za temelje osrednje kuće,

²² U originalu: *Liesina*.

²³ U originalu: *Lissa*.

²⁴ U originalu: *Courzola*.

koja je otada bila tu i sagrađena. Jedne noći, Mlečani poslaše ljude koji na tom mjestu podigoše malu tvrđavu od ljepenke zemljane boje i ovamo dovukoše nekoliko drvenih na brzinu izrađenih topova. Ujutro, kada ti mali republikanci ugledaše tvrđavu podignutu za tako kratko vrijeme i opremljenu topništvom, silno se zaprepastiše i, moleći za pregovore, bijahu veoma zadovoljni što tako sretno prodoše da otok Korčulu prepustiše Mlečanima u zamjenu za tu opasnu liticu. Što se tiče otočića Sv. Marka, što su ga Dubrovčani potraživali, Mlečani nisu htjeli o tome ni da čuju. Kopno duž mora nasuprot tom otoku još je uvijek njihovo i oni tamo imaju prekrasne vrtove zvane Sabionera.²⁵ Uza sve to, Korčula je Republici Veneciji veoma korisna jer joj služi kao pomorski arsenal za gradnju i popravljjanje brodova budući da je gotovo čitava obrasla šumom visokih stabala. Sardine i vino glavni su njezin prihod. Korčula ima pet sela s četrnaest do petnaest hiljada stanovnika dok grad ima jedva više od hiljade, a okolne zidine nemaju više od jedne četvrtine milje. Gradske zidine je podigao Dioklecijan kao i stolnu crkvu sv. Marka koja se nalazi u središtu grada na uzvišici do koje vode sve ulice, što se penju na nju. Na pročelju pod krovnim uglom mramorno je poprsje krunom ovjenčane žene. Rekoše nam da je to glava onoga cara. Međutim, ne bih htio to jamčiti jer nikada nisam, ni na novcu, ni na kipovima prepoznao onu glavu. Usprkos tome, ona je veoma stara a isto tako i crkva koja u svojoj unutrašnjosti ima dva reda stupova jedan nad drugim. Oni su izrađeni gotovo sasvim od mramora koji se reže na samom otoku četiri ili pet milja odavde. Malo je kuća koje nisu od slične građe, međutim, ljudi ne mare za njihovo obnavljanje. Kako je ovaj otok prepun šuma, nekim divljim životinjama služi kao utočište. Između ostalog, tu se primjećuje stanovita životinja o kojoj mi rekoše da izgleda kao pas, ali da ima glas mačke ili pauna. Kada se noću u blizini ovih šuma pali vatra čuje se kako veliki čopor tih zvijeri urla i započinje stravičnu muziku; zato ljudi, koji to nikada nisu čuli, te životinje drže ljudima koji urlaju. Pričaju još da one iz zemlje vade mrtvace da se njima hrane; uostalom, ove životinje ne služe ničemu osim što se od njihova krzna mogu praviti loše bunde. Grci iz nazivaju *zachalia* a Turci čakal. Čuli smo ih kako zavijaju u Anadoliji blizu Efeza i na Sv. Maurinu. Mislim da je to hijena o kojoj su neki stari govorili da je jednu godinu mužjak a drugu godinu ženka, ali Aristotel niječe taj tobožnji preobražaj. Sama ova sličnost s ljudskim glasom vjerojatno je Pliniju dala povod za ono što saopćava o tim fantastičnim životinjama: takva životinja tako dobro oponaša ljudski glas da ponekad nauči imena pastira koje, zovući ih, mami iz njihovih koliba da bi ih poslije toga prožderala.

²⁵ Pelješac.

Nastavljaajući put, vidjesmo otoke Lastovo,²⁶ Lopud²⁷ i Mljet²⁸ koji pripadaju Republici Dubrovačkoj. Zatim bacismo sidro u Gruž,²⁹ lijepu luku u toj državi, gdje gospodin dužd ima ljetnikovac, koji takvo ime jedva zavrijeđuje; međutim građani imaju sasvim pristojne kuće. Sutradan brodili smo mimo Dubrovnika koji poslije užasnog potresa, koji ga je gotovo potpuno uništio, ima velike muke da se ponovno podigne. Dvanaest milja odavde ima jedno mjesto po imenu Cavtat³⁰ što bijaše drevni *Epidaurum*, a s druge strane tog mjesta nalazi se Kotorski zaljev u koji smo uplovili. Odavde jedrili smo dalje da bismo preplovili zaljev *Lo-drin*³¹ širok oko 180 milja plovidbe (str. 112—116).

Knjiga II putopisa Jacoba Spونا završava dolaskom u Grčku.

»Sada primijetismo da ulazimo u Grčku, što nam pričinilo isto takvu radost, kakvu je žalost nekada osjećao Eneja kada je prolazio ovim krajevima. Jer on je Grke smatrao rušiteljima svoje zemlje; mi pak u njima gledasmo ljude čijim precima dugujemo zahvalnost u ime znanosti i umjetnosti. A imali smo i više sreće nego Eneja jer njemu je trebalo sedam godina da iz Troje doputuje do sliva Tibera, mi smo pak iz Rima stigli u Troju za dva mjeseca« (str. 121).

Vera Geresdorfer: DALMATIAN TOWNS AND ISLANDS IN
JACOB SPONA'S ITINERARY

S u m m a r y

In the 17th century several prominent French politicians and intellectual travelled through our countries and its regions, and stayed for shorter or longer periods of time. Among these travellers there was a physician and a professor of medicine in Lyon, Jacob Spona. His itinerary entitled: *Voyage Through Italy, Dalmatia, Greece and the East (Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece et du Levant)* is part of the rich fond of treasures written in French that can be found in Zadar's Naučna biblioteka (learned library).

This paper consists of: bibliographic data on Jacob Spona and in the author's translation from French a choice from the Book II, that is, Jacob Spona's itinerary which is entitled: *Voyage Through Dalmazia, Zanta and Other Venetian Islands and Istanbul*. Spona's point of view and description of Zadar, Šibenik, Trogir, Split and Solin, then islands of Hvar and Korčula in the 17th century have been observed.

²⁶ U originalu: *Lagosta*.

²⁷ U originalu: *Mezzo*.

²⁸ U originalu: *Meleda*.

²⁹ U originalu: *Sainte Croix* (Sveti Križ).

³⁰ U originalu: *Ragusa vecchia*.

³¹ Zaljev *Vlorë* u južnoj Albaniji pred istoimenim gradom, tal. *Valona*.